

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,— per jaar, voor
België f 6,—. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

EEN PENNESTREEK

Eenige tijd geleden debiteerde Prof. Pen op een vraag naar zijn mening omtrent de toen beruchte televisie-uitzending „Zo is het toevallig ook nog eens een keer” onder meer zo ongeveer de volgende volzin „er zijn twee soorten hypocrieten in Nederland, de mensen die 's zondagsmorgens in de kerk zitten en de leden van het Humanistisch Verbond, die op zondagochtendbijeenkomsten bewijzen willen dat ze in elk geval geen beesten zijn”. Aangezien ik als humanist ook bij dit oneerbiedig oordeel betrokken was, was natuurlijk mijn eerste gedachte om eens ferm in de pen te klimmen en Prof. Pen eris geducht de waarheid te zeggen, maar aangezien zijn uitspraak niet voor de televisie gedaan was, heb ik daar toch maar van afgezien. Bovendien dacht ik, ach, laat ik het zich beledigd voelen en protesteren maar aan gelovige landgenoten overlaten. Maar alle gekheid op een stokje, ik voelde me dan ook helemaal niet beledigd. Doch die uitspraak interesseert me wel, want prof. Pen is weliswaar iemand, die graag met een olijke kwinkslag voor de dag komt en dat is dit keer ook wel gelukt dat moet ik toegeven — maar die er toch ook wel wat mee pleegt te bedoelen. Daarom wil ik van morgen met u deze woorden eens wat nader analyseren, niet omdat het zo belangrijk is wat prof. Pen van ons vindt vooral ook niet om tegen Prof. Pen van leer te trekken, maar alleen, omdat wellicht ook onder andere buitenkerkelijken gevoelens leven, die in dit woord tot uitdrukking zijn gebracht. Om te beginnen moeten we dan vaststellen dat deze uitlating in een aforistische vorm gegoten is. Een aforisme is een in bondige en meestal geestige vorm gegoten bewering, die weliswaar wat scherp en overdreven is gesteld, maar die toch wel een kern van waarheid bevat of althans behoort te bevatten. Ik wil nu zoeken naar die kern van waarheid, die erin verscholen moet liggen en trachten die op zijn waarde te toetsen. Allereerst dan gebruikt hij 't woord „hypocrieten”. Ik neem aan dat prof. Pen dit niet letterlijk bedoelt, ten minste niet in de zin

van „bewuste huichelaars”. Als hij de Christenen, die naar de kerk gaan, voor hypocrieten uitmaakt, dan zal hij daarmee bedoelen dat er onder deze kerkgangers velen zijn, voor wie kerkgang en geloofsinhoud veelal bepaald worden door traditie, mensen voor wie het geloof een betrekkelijk oppervlakkig vernis is, dat slechts weinig in hun dagelijkse leven doordringt en voor wie het belijden van dat geloof zo ongeveer gelijk staat met „het eten met mes en vork”, het hoort nu eenmaal bij onze beschaving. Wat zou prof. Pen dan bedoeld kunnen hebben, wanneer hij ook ons, humanisten, het etiket „hypocrieten” opdrukt? Ik veronderstel dat hij niet bedoeld heeft dat ook wij uit sleur en traditie, door een verstarring van onze opvattingen wel eens op zondagmorgen bijeenkomen. We zijn nu eenmaal een nog wat te jong groepje om aan een dergelijke sleur te lijden. Hij zal ook niet bedoeld hebben dat we ons nog niet genoeg van een Christelijke traditie hebben losgemaakt, want het Verbond bestaat juist voor een groot deel uit mensen, die daar al lang los van waren en zich toch weer gezamenlijk georganiseerd hebben. Er moet, dacht ik, toch nog iets anders achter zitten. Om dat echter te kunnen bepalen moeten we eerst eens kijken naar de rest van de uitlating n.l. omdat ze willen bewijzen dat ze in elk geval geen beesten zijn”. Het lijkt me duidelijk dat hier in eerste instantie bedoeld wordt op een bij Christenen, overi-

personalia

W. HOLTLAND. Geboren op 12 juli 1921. In 1940 eindexamen gymnasium te Apeldoorn. Studeerde in de klassieke letteren in Utrecht en Amsterdam. Sinds 1949 leraar aan het Spinoza Lyceum te Amsterdam. Sinds 1958 voorzitter van de Federatie Amsterdam.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 26 april 1964

**zo is het volgens ds. van de bosch
toevallig ook nog eens een keer**

We lezen in de Leeuwarder Courant:

In de dagsluiting wijdde ds. van Bosch uit Ginniken aandacht aan de biddag voor de oogst. De onkerkelijken werden met forse vergelijkingen op hun nummer gezet en o.a. omschreven als „varkens die op hun voedsel aanvallen”, omdat ze voor de maaltijd niet bidden. Ook zijn opmerking over begrafenissen, waarbij niet wordt gebeden, zal vele kerkelijke en niet kerkelijke kijkers hebben gestoten.

Commentaar overbodig.

gens vroeger meer dan nu, nogal verbreide mening dat de ongelovige of ten minste de niet het Christelijk geloof belijdende zwakreligieuze mens geen of althans geen houvast-biedende moraal heeft en in principe een losgeslagene is, blootgesteld aan alle verleidingen van de duivel.

Indien hij al in toom gehouden wordt, is dat meestal door opvoeding door de invloed van onze Christelijke beschaving, Christelijke traditie en dergelijke meer. Dit wordt misschien niet altijd met zoveel woorden gezegd, maar wel vaak, op zijn zachtst gezegd, gesuggereerd. Ik zei vroeger meer dan nu, omdat, met name sinds de oprichting van het Humanistisch Verbond, maar misschien ook gedeeltelijk los daarvan, bij vele Christenen tegenwoordig ook andere geluiden te beluisteren zijn. Vele Christenen zijn er inmiddels achter gekomen dat deze voorstelling van zaken, dat de ongelovige mens geen houvast zou hebben, eenvoudig niet klopt en dat er onder hen wel degelijk mensen zijn, die dat houvast blijken te vinden in een algemene menselijkheid, zonder daarbij van wat voor geloof ook uit te gaan. De verklaring daarvan hebben ze dan meestal ook bij de hand, zo bijvoorbeeld ook een R.K. geestelijke, onlangs voor de televisie, dat God n.l. ook in de niet-gelovige werkt. Maar goed dit terzijde — want het verklaren van dit feit is ten slotte niet onze zaak, maar die der Christenen. En nu mag ik misschien terugkeren tot de vraag, wat prof. Pen dan bedoeld kan hebben, toen hij ons voor „hypocrieten” verklaarde. Zijn uitlating suggereert sterk dat onze hypocrisie daarin bestaat dat wij, humanisten, ons in het Verbond organiseren en onze bijeenkomsten bezoeken met het vooropgezette doel de gelovigen te tonen dat we, hoewel niet gelovig in de door hen bedoelde zin, ook onze verantwoordelijkheid hebben en daarnaar wensen te handelen en de consequenties daarvan willen dragen. Daarin zit natuurlijk een kern van waarheid, wat het laatste betreft: inderdaad is het zo dat wij, als humanisten, menen dat we in de activiteiten van het Verbond van onze verantwoordelijkheid moeten getuigen en blijk geven. Maar daar

schuilt nu in de woorden van prof. Pen precies het addertje in het gras: want als wij blijk geven van ons gevoel van menselijke verbondenheid, dan is dat bepaald niet, omdat wij dat anderen, gelovigen of ongelovigen, per se zo graag willen laten zien. Wat wij dan ook mogen zijn, wij zijn nou toch echt geen lieden, die, om nu maar eens een Bijbels beeld te gebruiken, bidden op de hoeken van de straten. En omdat we dat niet zijn, beschouwen we ons ook niet als hypocrieten.

Wij menen werkelijk dat de gelovigen en buitenkerkelijken zich hebben te organiseren en dat ze een organisatie nodig hebben om, in de ruimste zin van het woord, de verantwoordelijkheid, die ze zeggen te willen dragen, ook werkelijk te dragen. Toch begrijp ik misschien wel — en dat is wat anders dan „aanvaarden” —, waarom prof. Pen voor ons de term hypocriet gebruikte. De houding van de kerken is, met uitzondering van enkele „halsstarri-gen” in de loop der jaren welwillender geworden. We zijn niet meer in die mate de „tweederangsburgers”, die men vroeger wel van de niet-gelovigen heeft willen maken. Hoe komt dat?

In de eerste plaats waarschijnlijk, omdat de kerken zich, noodgedwongen steeds meer bij de zogenaamde voortschrijdende ontkerstening hebben moeten neerleggen en, zoals gezegd, tot de ontdekking zijn gekomen dat er onder de buitenkerkelijken ook nog waardevolle mensen rondlopen, ten tweede, omdat de kerken ons, naar wel eens uit discussies blijkt, beschouwen als redelijke

Slechts datgene wat ademt en leven kan behaagt mij: Het uiteindelijke doel waarvoor mijn geest werkt is: op te bouwen, te organiseren. Maar ik kan niets tot stand brengen zonder eerst het materiaal, dat ik gebruiken moet, te toetsen. Mijn geest aanvaardt de erkende begrippen en beginselen pas, wanneer hij ze zelf heeft gevonden; bovendien weet ik dat de meest welluidende woorden meestal ook het holst zijn. Ik wantrouw de declamators, de weldenkenden, de rechtgelovigen, en ik begin altijd met een gaatje te prikken in de opgeblazenheid van hun redes. Ik wil weten hoeveel verwaandheid er onder je deugdzaamheid schuilt, hoeveel eigenbelang onder je patriottisme, hoeveel vleselijke lust en egoïsme onder je liefde. Nee, mijn hemel is er niet donkerder om geworden dat ik de lantaarns niet meer aanzie voor sterren; en mijn wil niet zwakker, nu ik mij niet meer door spoken wens te laten leiden en nog slechts de werkelijkheid liefheb.

André Gide. De nieuwe spijzen.
Uitg. Wereldbibliotheek, Amsterdam.

medestanders in de strijd tegen de steeds verdergaande massificering en neiging tot nihilisme. We worden, zo stel ik me prof. Pen's gedachtengang voor, door de Christenen goedmoedig op de schouder geklopt met de gedachte: „Jullie zijn toch ook zo gek niet”. Dat mag misschien zo zijn maar wat geeft dat? Ik zou het mij kunnen voorstellen dat een vakbondsleider, wanneer de werkgevers hem al te goedkeurend op de schouder kloppen, bij zichzelf zou denken: „Ben ik soms wat al te ver gegaan en heb ik mijn taak als verdediger van de belangen van de arbeiders wat al te ruim opgevat”. Dat kan dan ook wel terecht zijn, omdat de belangen van werkgevers en werknemers nogal eens plegen te botsen. Deze belangen zijn dan ook vaak in principe tegengesteld. Zijn de belangen van Christenen en humanisten op dezelfde wijze tegengesteld? Zeker niet!

Weliswaar is de kloof tussen beide in wezen zeer groot, het heeft geen enkele zin dat te verbloemen. Die kloof ligt, meen ik, in diepste wezen daarin, dat in het algemeen het Christendom nog altijd uitgaat van de gedachte dat de mens in wezen slecht is. Goed, men houdt zich misschien niet meer aan het vernietigend oordeel van de zogenaamde Heidelbergse Catechismus dat de mens „van nature geneigd is tot alle kwaad en onbekwaam tot enig goed”, maar het komt er toch nog wel op neer dat de Christen het dualisme van het goede d.i. God enerzijds en het Kwade dit is de duivel anderzijds handhaaft en dat de mens slechts door zich op God te richten de goede kant op kan. Daarom is de mens zonder God in principe verloren en vandaar de reeds genoemde veronderstelling dat, als de mens zonder God wel goede dingen doet, God dan wel in die mens zal werken, ook al gelooft die mens niet in Hem. Wij daarentegen geloven in de mens, niet in de zin van een geloof in God geloof in een hiernamaals e.d., maar in die zin van „in iemand geloven”: we hebben vertrouwen in de mens, zoals we in iemand kunnen geloven”, in zijn capaciteiten, in

zijn mogelijkheden. We hebben het vertrouwen dat de mens in staat is door een juiste zelfontplooiing het goede in zich te ontwikkelen. Maar dit, naar mijn mening, toch wel essentiële verschil in uitgangspunt betekent niet dat Christenen en humanisten tegengestelde belangen hebben. Zeker, wanneer bij een van beiden de neiging naar voren zou treden de ander zieltjes af te winnen, wanneer een van beiden zijn „theorie” op wil dringen, dan staan ze tegenover elkaar. Maar wanneer zij, van verschillende uitgangspunten uit, aan hun verantwoordelijkheid en medemenselijkheid uiting willen geven, dan botsen de belangen niet, maar lopen parallel. Christenen en humanisten kunnen en moeten zelfs in bepaalde situaties en in bepaalde gevallen samenwerken, namelijk dan, wanneer het alleen om mensen en niet om theorieën gaat. En dan bedoel ik niet een gezamenlijk optreden tegen massificering en nihilisme — ik geloof dat daar in ook andere, sociale factoren meespelen, die niet maar zo, door menselijke activiteit alleen, bestreden kunnen worden — maar ik doel dan op het gezamenlijk helpen van en zorgen voor mensen, los van theorie, los van dogmatische doelstellingen. Daarom aanvaard ik prof. Pen's uitspraak niet, ook al erken ik uitdrukkelijk zijn goed recht om ons anders te zien en op zijn manier over ons te denken. Wij hebben niet de behoefte om bij wie dan ook en door wat dan ook in de smaak te vallen, maar wij willen zelf, naar onze smaak en onze maatstaven, activiteiten ontplooiën en we zijn het niet eens met prof. Pen en anderen, die in een zekere koestering van hun intellectueel „atheïst zijn”, in feite de zorg om anderen overlaten aan anderen, ook aan de kerken, die ze denken te bestrijden. Dat heeft niets te maken met een „gebrek aan strijdbaarheid” of met „een niet durven aanvaarden dat anderen ons als beesten zouden beschouwen.” Wij trachten eenvoudigweg mensen te zijn; niet meer maar ook niet minder.

W. HOLT LAND

Landdag Socrates

Op 10 mei a.s. zal op deze landdag het onderwerp:

GEESTELIJKE VORMING EN GEESTELIJKE VERZORGING; HUN ONDERLINGE VERHOUDING

aan de orde worden gesteld.

Sprekers: Prof. Dr. L. v. Gelder, Badhoevedorp; P. A. Pols, Amersfoort.

Voorzitter: Dr. P. Thoenes, Leiden.

Plaats: Conferentie-oord „De Tempel” te Overschie.

Aanvang: 11.00 uur. Einde: 16.15 uur.

„De Tempel” is bereikbaar met bussen van de W.S.M. van de stations Delft en Rotterdam af.

Vertrek stations: 10.30 uur. Vertrek „De Tempel”: 16.30 uur.

Kosten f 3,50 per persoon. Donateurs en contribuanten „Socrates” f 1,25. Koffie en thee inbegrepen. Lunch f 3,25 (niet verplicht).

Aanmeldingsformulieren te verkrijgen bij het Secretariaat Humanistische Stichting „Socrates”, Oudegracht 152, Utrecht. Giro no. 58.22.92. Tel. 030-10163 en 29563.

In 1946 krijgt Hesse de Nobelprijs voor literatuur. Zijn levenswerk is dan vrijwel voltooid. Toch heeft hij niet zijn tijd gehad. Veel van wat hij schreef is nog belangrijk. Dat bleek, toen in 1957 een niet goedkope volledige uitgave van zijn werken in korte tijd uitverkocht was. Het zijn niet alleen de literaire fijnproevers, die hem trouw blijven. Velen lezen en lezen hem, omdat zij in zijn boeken iets van zichzelf herkennen.

„Ik was een kind van vrome ouders, die ik zeer liefhad” schrijft hij later, „maar ik hoefde slechts het „gij zult” te horen of ik kwam in opstand”. Zijn leven toont duidelijk de sporen van zijn jeugdervaringen. Het land, waar hij geboren is, aan de rand van het Zwarte Woud, vindt hem ontvankelijk voor natuurschoon. Hij koestert zich in de warme liefde van zijn ouders, heeft respect voor de ernst, die zij met hun geloof maken, maar de strenge tucht en het gebrek aan begrip voor de eigenzinnige jongen leiden tot steeds hoger lopende conflicten.

Eigenzinnig is naar het oordeel van zijn ouders een afschuwelijke eigenschap. Hesse, als hij zich van wat hem in zijn leven drijft bewust geworden is, noemt deze „eigenzinnigheid” een deugd, die hij boven alles stelt. Zij eist immers, dat gehoor wordt gegeven aan de wet van het eigen innerlijk. Intussen heeft die deugd zijn jongensjaren tot een abrupt einde gebracht.

Hij is begaafd, dorst naar kennis, maar weigert die te zoeken langs de weg hem door zijn ouders gewezen. Als hij vijftien is loopt hij weg in Maulbrunn, waar hij zijn theologische studiën zou voorbereiden. Van dan af gaat hij zijn eigen weg. Het wordt een hachelijk bestaan, waaraan lezen en nog eens lezen, studeren, schrijven en in de eenzaamheid van bossen en bergen met zichzelf alleen zijn toch een zekere vastheid geven.

Zijn hele leven draagt het stempel van dit streven naar verwezenlijking, van dit verlangen zichzelf te zijn. Hij houdt vol ondanks telkens nieuwe teleurstellingen en mislukkingen. Van zijn strijd en zijn twijfel, van de tweespalt, die hem verdeelt, maar ook van het doel, dat hij in betere tijden voor zich ziet getuigen vrijwel al zijn boeken. Het zijn de crises in zijn leven geweest, waaraan zijn lezers zijn beste werk danken.

Van deze heeft „Siddharta”¹⁾, de geschiedenis van een brahmanenzoon, die zich in het

oude India afspeelt, mij het meest geboeid. Deze jonge man, opgegroeid in een goed gezin, dat leefde volgens de beste tradities van die cultuur, gaat een andere weg, dan die van zijn kaste. Hij zoekt — te vroeg — de eenzaamheid om in overpeinzing, ondersteund door ascetische oefeningen 's levens diepste zin te ontdekken en daarnaar te leven. Na lang volgehouden pogingen weet hij, dat dit mislukt. Zo gaat het niet. Dan ontmoet hij Boeddha en meteen weet hij: die heeft het gevonden. Toch kan hij hem niet volgen. Geen leer, geen leraar kan voor hem doen wat hijzelf moet klaar krijgen. Eerst moet hij leren, wat mensen, wat het leven hem te zeggen heeft en hij stelt zich open voor alle nieuwe indrukken voor elke ervaring. Moeilijk wordt deze tocht. Herhaalde pogingen om zo zijn leven een eigen vulling te geven lopen op niets uit — pijnlijk ervaart hij zijn onvermogen. Hij leert de vertwijfeling kennen, hij gevoelt zich meer dan eens de ondergang nabij. Toch, het leven drijft hem voort. Tot door veel wederwaardigheden heen, mede dank zij z.g. negatieve ondervindingen, iets van evenwicht en wijsheid in hem daagt. Hij heeft zijn levenswaarheid gevonden. Dit is een van de vele vormen, waarin Hesse over zichzelf, maar tegelijk over vele andere mensen, geschreven heeft. Siddharta's streven is zijn (ons) streven, Siddharta's nood is de nood van mensen, zoals men ze niet alleen nu en hier aantreft.

Hesse zelf heeft het dan nog niet gevonden. Op „Siddharta” volgt „De steppenwolf”, waarin de disharmonie zich niet in een (voorlopige) harmonie oplost. Tot in zijn laatste levensjaren is hij er zich bewust van gebleven, dat niet het bereiken, maar het streven uit eigen kracht en op eigen wijze zin aan zijn leven geeft en heeft gegeven.

¹⁾ Tussen 1919 en 1921 is dit verhaal ontstaan. Hesse (sinds 1904 woont hij definitief in Zwitserland) heeft dan een ernstige inzinking vrijwel achter de rug. De waanzin van de wereldoorlog heeft hem diep getroffen. Moeilijkheden van persoonlijke aard maakten de maat vol. De omgang met Romain Rolland, in wie hij een geestverwant vindt en met wie hij samenwerkt ten bate van de slachtoffers, benevens hulp van een zenuwarts, leerling van Jung hebben hem geholpen staande te blijven.

D. H. PRINS

lezingen voor de radio

- zo. 3 mei VARA 9.45 uur: J. C. Brandt Corstius: „We leven maar één keer”.
- di. 5 mei AVRO 15.45 uur: Mevrouw M. Rood-de Boer: „Opvoeding in het buitenkerkelijk gezin”.
- zo. 10 mei VARA 9.45 uur: A. Vermeer: „Zijn wij beginselvast?”